УДК 802.0 – 5

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІМПЛІЦИТНОГО ЗАПЕРЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Литвак Я. С., магістр

Запорізький державний університет

Стаття присвячена питанню про засоби вираження імпліцитного заперечення в сучасній англійській мові.

Ключові слова: імпліцитність, заперечення, конектори, оцінка.

Литвак Я. С. СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ИМПЛИЦИТНОГО ОТРИЦАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ / Запорожский государственный университет, Украина

Статья посвящена вопросу о средствах выражения имплицитного отрицания в современном английском языке.

Ключевые слова: имплицитность, отрицание, коннекторы, оценка.

Lytvak Y. S. MEANS OF EXPRESSING IMPLICIT NEGATION IN MODERN ENGLISH / Zaporizhzhya state university, Ukraine

The article deals with some means of expressing implicit negation in modern English.

Key words: implicitness, negation, connectors, evaluation.

Вивчення мови як діючої, функціонуючої системи, типологічні дослідження когнітивного характеру, а також психолінгвістичні дослідження одиниць і категорій різних рівнів підтверджують той факт, що мова є такою системою, у якій постійно здійснюється органічний баланс експліцитних та імпліцитних засобів. Останні не є інформацією, що являє собою щось другорядне або випадкове. Імпліцитні мовні засоби виявляються як закономірна, істотна, властива мові форма функціонування. Проблемам імпліцитного завжди приділялася велика увага, але не можна стверджувати, що його природа вивчена повною мірою. Ще багато питань стосовно психологічних, логічних та когнітивних основ імпліцитності лишаються нез'ясованими. Механізми її вияву, типи невираженості та їх співвідношення, способи і закономірності „кодування" імпліцитного мовцем і „декодування" слухачем також є не повністю вивченими і становлять великий науковий інтерес.

Що стосується імпліцитного заперечення, то ця сфера є ще менш дослідженою, оскільки в лінгвістиці не вироблено єдиного підходу як до імпліцитності, так і до категорії заперечення. У філософській та логічній літературі немає загальноприйнятної послідовної відповіді на запитання про сутність заперечення та заперечного судження.

Якість судження, як його невід'ємна властивість – це стверджувально-заперечна певність предмета думки, і в цьому відношенні стверджувальні судження не мають пріоритету над заперечними, так само як експліцитні мовні засоби не мають пріоритету над імпліцитними. Заперечні та стверджувальні судження є рівноправними формами відображення дійсності, бо якість судження, його стверджувальність/заперечність, має певні онтологічні підвалини. Логічному запереченню відповідають у дійсності відношення небуття або неіснування, відмінності або інобуття чогось певного тощо. Логічне заперечення може містити інформацію про ставлення суб'єкта до вже виконаного судження про дійсність (твердження), і в цьому випадку заперечне твердження виступає як форма вираження знання про хибність попередньої думки або як форма вираження оцінки попередньої думки. На думку Г. Вайнріха, істинність та хибність є градуальними поняттями: „Існує часткова хибність, та існують невеликі відхилення від істини, які, можливо, тому так небезпечні, що їх важко розпізнати. Існує, зрештою, тисяча видів дипломатичної брехні, і не тільки у дипломатів." [1, 58]. У багатьох випадках градуальною величиною виявляється й віра в істинність висловлювання. У лінгвістиці основним змістом граматичної категорії заперечення є логічне заперечення. Разом з тим у зміст мовного заперечення входять й інші часткові значення, такі як незгода, спростування, відмова, заборона, іронія та ін., які складають основу неявного, або імпліцитного заперечення.

Дослідження внутрішнього змісту, поданого шляхом урізноманітнення форм, в останні десятиліття прийшло на зміну вивченню так званих „чистих форм" мови, що, у першу чергу, позначилося на корегуванні логіко-семантичних зв'язків. Звертаючись до вивчення формальної та змістовної сторін речення, у рамках лінгвістичної традиції існує припущення, згідно з яким імпліцитний характер останнього є відображенням асиметрії між формою та змістом або (у ракурсі логіко-семантичного

підходу) між категоріями мови і формами мислення. Із сучасної точки зору дискурсивного підходу до вивчення мовних явищ, тобто виходячи за межі речення, здається можливим дещо видозмінити відносно стале положення.

Перейшовши межі речення і досягнувши рівня дослідження цілого тексту (незалежно від того, яку за об'ємом форму і який жанр цей текст собою являє), єдиним логічним висновком стає визнання факту «нівелювання» асиметрії означального та означуваного, яка передбачає їх неминучий вихід за рамки, визначені для цих категорій комунікантами: означальне намагається володіти іншими функціями, ніж ті, що для нього традиційно окреслені; означуване також тяжіє до самовизначення іншими засобами, ніж своїм власним знаком [2, 88]. Поділяючи в цілому цю точку зору і трансформуючи її до понять форми і змісту (а шляхом переводу у дещо інше русло – імплікації та експлікації), можливо постулювати скоріше єдність, а не розбіжність (у значенні протиставлення) існуючих категорій. Така єдність означає розвиток, взаємозумовленість і трансформацію на досліджуваних рівнях. Якщо в галузі лексики мобільність змісту співвідноситься з досить сталим характером мовних одиниць, то в галузі синтаксису спостерігається значна рухливість мовленнєвих побудувань, з більшим чи меншим ступенем вірогідності відтворення зміни семантичних категорій. Балансуючи на межі формально і неформально вираженого, імплікація та експлікація дозволяють корелювати обмеженість засобів мови, з одного боку, і необмеженість вираження ситуацій різного типу, з іншого, у чому виявляється тенденція мови до відновлення порушеної асиметрії і ліквідації «розриву» між формою та змістом.

Звернення до смислової сторони мови природно пов'язується з вивченням мовленнєвої комунікації, яка, за зауваженням Г.В.Колшанського, «завжди за своєю суттю спрямована на передачу деякої змістовної інформації» [3, 12]. Особливість розуміння змісту пов'язана з такою лінгво-філософською категорією, як розуміння, яке передбачає не дослівне подання, а можливість входження до інтерпретативної діяльності. Якщо за вихідні брати умови «канонічної рівності» [4, 40], то розуміння передбачає не просто відхід від цих умов, але й надання їм значної варіабельності. Інакше кажучи, застосування категорії рівнозначності до проблеми співвідношення імпліцитних і експліцитних смислів значно обмежило б проникнення в онтогенетичну суть тексту.

Поняття форми та змісту, смислу і значення та точки зору мають першочергове значення для розуміння глибинної суті імпліцитно-експліцитних відношень, тому що здебільшого саме через ці категорії розкриваються та уточнюються мовні та мовленнєві показники, які сприяють визначенню когнітивних та комунікативних особливостей даних категорій.

При описі семантики імплікативної конструкції в конкретній мові необхідно дати відповідь на такі питання:

1) чи має стан справ, що описується компонентами конструкції, місце в минулому, теперішньому або майбутньому (темпоративний статус);

2) чи описує конструкція відношення між двома унікальними (одиничними) станами справ або регулярне відношення (фреквентативний статус);

3) чи співвідноситься стан справ, що описується компонентами конструкції, реальним або уявним світом (епістемічний статус) [5, 77].

Розглянемо, як діють ці критерії відносно імпліцитних заперечних конструкцій на такому прикладі :

But if he does not so, and lets intifada run free, he risks his very existence at the hands of an Israeli Prime Minister."(The Economist, December 1st—7th, 2001).

У цьому реченні автор не знає, як перебігатимуть події в майбутньому. Знання про майбутнє можливі в тих випадках, коли мова йде про заплановані події, що повторюються з відомою закономірністю, інакше кажучи — про події, які в рамках заданої картини світу повинні обов'язково відбутися. Залежно від знань про майбутнє, мовець вживає причинні або умовні конструкції, коли логічна істинність судження не може бути встановлена. Вираження контрфактивності в мові про майбутнє суттєво утруднене або взагалі неможливе. Поза контекстом такі імплікативні конструкції отримують не контрфактивну, а гіпотетичну інтерпретацію. Це свідчить про те, що в англійській мові (як і в багатьох інших) існує стійка кореляція між епістемічним та темпоративним статусом: майбутні події маркуються як гіпотетичні, тоді як для маркування контрфактивності використовуються, здебільшого, показники минулого часу. Ознака „відомість/невідомість" дозволяє розрізняти, крім заперечних, також умовно-заперечні конструкції. Останні становлять інтерес для цього дослідження, оскільки вони є яскравими прикладами прихованого заперечення.

Одним із різновидів імпліцитного заперечення є імпліцитна негативна оцінка. Вона присутня у висловлюваннях, у яких немає експліцитних оцінних елементів у вигляді слів, але які можуть нести в собі оцінне значення.

У мовознавстві існує ціла низка визначень імпліцитної оцінки, у яких підкреслюється, що імпліцитна оцінка - це прямо не виражене ставлення мовця до об'єкта висловлювання [6, 156; 7, 155-156; 8, 13-14].

У нашому дослідженні ми будемо відштовхуватися від такої дефініції імпліцитної оцінки: "Імпліцитна оцінка - це оцінні смисли, що несуть формально невиражену в семантиці мовного знака оцінну інформацію, узуально співвідносну в мовленнєвому узусі з певною лексико-семантичною одиницею (імпліцитна системно-мовна оцінка) чи її денотатом (узуальна квазіоцінка), чи оказіонально привнесені в неї контекстом у найширшому розумінні останнього (оказіональна оцінка)" [9, 3].

У формуванні імпліцитної оцінки вирішальну роль відіграє група джерел імпліцитності, що тримається на конфлікті експліцитного знакового значення висловлювання із значущим фоном мовлення. Ця група важлива не лише для виникнення імпліцитної оцінки у висловлюванні взагалі, але й для появи її у непрямому висловлюванні зокрема, оскільки в останньому конфлікт "прямого комунікативного значення синтаксичної структури з контекстом та ситуацією мовлення служить сигналом до того, щоб осмислити співвідношення прямого значення структури й смислу, що нав'язується конситуацією мовлення" [6, 140]. У їх взаємодії виявляється справжній смисл непрямого висловлювання.

Імпліцитна оцінка у висловлюванні може виникати і за умови, коли слова в останньому не містять оцінних сем, тобто в результаті переносного, іронічного витлумачення тієї чи іншої частини тексту. Це відбувається внаслідок умисного створення протиріччя між експліцитним значенням висловлювання та його значущим тлом, що використовується адресантом як спосіб "імпліцитного виявлення прагматичних значень, його суб'єктивно-оцінного ставлення до предмета мовлення, адресата тощо"[6, 156].

Проаналізуємо приклади:

1. *One possibility, discussed in the Pentagon retort, suggests that American Special Forces could retrieve "evidence" from Iraq of chemical weapons development. (The Economist, March 9th—15th, 2002).*

У наведеному прикладі слово *"evidence"* подано в лапках. Це означає, що автор негативно ставиться до доказів, поданих іракською стороною, тобто він їм не довіряє. Таким чином, за допомогою іронії він імпліцитно заперечує факт наявності правдивих доказів, а точніше, взагалі заперечує їх існування.

2. *There is a growing clamour for a more coordinated and effective EU foreign policy, an idea that may come to seem more urgent, if America's "war on terrorism" takes off in ways the Europeans dislike. (The Economist, February 23rd—March 1st, 2002).*

У цьому прикладі авторська іронія припадає на слова *"war on terrorism"*. Автор незадоволений тим, як американські збройні сили ведуть боротьбу з тероризмом. Він вважає, що Америка використовує операцію для залякування арабських країн та для демонстрації своєї могутності світові, а це вже, на думку автора, не є боротьбою з тероризмом. Отже, подаючи фразу *"war on terrorism"* у лапках, автор висловлює своє негативне ставлення і, таким чином, тут імплікується таке: *"it is not the war on terrorism"*.

3. *Second "victory" for Mr. Mugabe will be seen by some in South Africa as vindication for his tactics. (The Economist, February 23rd—March 1st, 2002).*

Слово *"victory"* у своєму значенні містить семи позитивної оцінки, "констатацію наявності певної якості як позитивної у людини чи предмета з точки зору мовця "[10, 18], але оцінка автора є негативною.

В англійській мові на синтаксичному рівні та на рівні надфразової єдності (НФЄ) імпліцитне заперечення здійснюється здебільшого за допомогою конекторів, семантика яких визначає ступінь заперечності висловлення і тому потребує особливої уваги.

Методом поетапного аналізу дефініцій конекторів за 11 словниками був установлений зв'язок конектора but з наступними конекторами: on the contrary, yet, nevertheless, however, on the other hand, more, moreover, in contrast, otherwise, still, though, although. Другий етап аналізу виявив конектори: in addition, again, besides, at any rate, futhermore, all the same, also, likewise, while. На третьому етапі до них додалися at least, whereas, anyhow, somehow, anyway, що вже не містять у своїх дефініціях нових синонімічних конекторів. У підсумку в поле контрарності відзначено 25 одиниць, причому не можна не помітити, що конектори "додавання" – besides, again, also, in addition, likewise, furthermore - швидше за все можуть імпліцитно виражати контрарність між фактами в порівнянні з іншими конекторами цього поля, здатними експлікувати контрарність.

Контрарність являє собою неоднорідне явище в тому сенсі, що між фактами може бути різний ступінь протиставності - частковий чи повний, а самі факти можуть бути в різній тимчасовій залежності один від одного. До того ж, при наявності деякої протиставності між фактами не виключається і можливість аналогії між ними. Невипадково в лінгвістичній літературі має місце розмаїтість при визначенні видів котрарності, та й саму контрарність розуміють як один з видів протиставлення [11].

У свою чергу, ми виділяємо три основні типи контрарності: допустову, або приховану контрарність, і два типи відкритої контрарності – контрастний і альтернативний. Хоча кожен тип характеризується своїм

списком конекторів, усе-таки для окремих конекторів ці межі не є нездоланними, тобто вони можуть передавати більш ніж один тип семантичних відносин, що можна розглядати як їхню "неоднозначність". Найбільший інтерес у плані семантичних можливостей у НФЄ викликає конектор but, що являє собою центр контрарності, оскільки він може передавати всі зазначені типи семантичних відносин.

Розглянемо приклад:

In the 1991 Gulf War, he was indeed deterred from using chemical weapons. But it would be foolish to place a lot of faith in the sound judgement of a man, who has shot dead his own cabinet ministers, gassed his own citizens, invaded Iran, invaded Kuwait, picked a fight with America and fired missiles at Israel, a country with nuclear weapons of its own. (The Economist, March 9th-15th, 2002).

Щоб переконатися в тому, що в цьому прикладі ми маємо справу з поступкою, скористаємося корелюючою парою конекторів although... yet, nevertheless, etc. [12, 999 - 1000], що передають цей тип відносин. Для цього дещо змінимо наведений приклад:

Although in the 1991 Gulf War, he was indeed deterred from using chemical weapons, yet it would be foolish to place a lot of faith in the sound judgement of a man, who has shot dead his own cabinet ministers, gassed his own citizens, invaded Iran, invaded Kuwait, picked a fight with America and fired missiles at Israel, a country with nuclear weapons of its own.

Як видно з наведених прикладів, опозиція між фактами утворюється на контрастному протиставленні інтрофакту it would be foolish to place a lot of faith... очікуваному наслідку one could place a lot of faith..., що випливає з ретрофакту.

Ретро - та інтрофакти знаходяться у певній часовій залежності одне від одного, що підкреслюється часовими формами дієслів was deterred і would be foolish. Оскільки така "природна" часова послідовність характерна і для причинно/умовно-наслідкових відносин, то є всі підстави трактувати розглянутий у прикладах тип семантичних відносин між фактами як умовно-допустовий. Інтрофакт при умовно - допустових відносинах може вводитися цілою низкою конекторів: still, yet, nevertheless, however, all the same, on the other hand, at any rate, at least, anyhow, anyway, somehow, after all.

Крім умовно - допустових відносин, конектор but може передавати контрастні відносини між фактами. Контраст припускає наявність як загальних, так і відмінних ознак у фактів, що зіставляються. При цьому домінуючими є диференціальні ознаки. Контраст супроводжує паралелізм синтаксичних конструкцій і заперечення. Наприклад:

This giant is still superior on many measures, both social and economic, to the region`s other big countries—Britain, France, Italy, Spain. Everything seems rosy... But not all is rosy: the economy has shared in Germany's general slowdown (The Economist, January 19th-25th, 2002).

У наведеному прикладі має місце і паралелізм конструкцій, і приховане заперечення, що міститься в інтрофакті.

Третій тип семантичних відносин між ретро - та інтрофактами, що передається конектором but, визначений нами як альтернативний. Традиційно цей термін зв'язаний з поняттям вибору й асоціюється із сполучником or. У нашому ж розумінні термін "альтернатива" означає не тільки вибір одного з двох фактів, але також субституцію одного факту іншим. Поняття вибору і субституції фактів дуже близькі одне одному і нерідко передбачають одне одного, про що свідчить такий приклад:

The retailer seemed to be coasting along on its fine reputation. But bit by bit, customers began to doubt that its products were as good as it was claiming. Suddenly its brand tumbled. (The Economist, February 23rd—March 1st, 2002).

- - The retailer seemed to be coasting along on its fine reputation. Instead bit by bit, customers began to doubt that its products were as good as it was claiming. Suddenly its brand tumbled.

Як показує трансформація, альтернативні відносини між фактами мають відтінок субституції. У цьому випадку альтернатива дуже близька до контрасту, однак не можна не відзначити певне розходження між ними. Контрастні відносини припускають деяку схожість між фактами (або їхніми частинами), при альтернативі ж факти не порівнюються, а взаємовиключаються. Їхня послідовність нерідко темпорально і логічно детермінована. Незважаючи на ці розходження, альтернативні і контрастні відносини, передані конектором but, можуть бути гранично зближені.

Розглянуті три типи семантичних відносин – умовно-допустовий, контрастний і альтернативний – передаються конекторм but і складають його лексико-семантичні варіанти. Дуже показовим є і фактор частотності but у НФЄ. Це свідчить про те, що пріоритет у передачі контрарних відносин належить конектору but. Якщо ж виникає необхідність диференціювати контрарність, то but поступається місцем іншим конекторам, що входять до поля контрарності, семантика яких більш специфікована.

Отже, будучи ядром поля контрарності, конектор but відрізняється від інших конекторів цього поля об'ємністю семантики, що підтверджується його здатністю передавати умовно - допустовий, контрастний і альтернативний типи відносин між фактами. У полі контрарності but виступає гіперонімом стосовно інших конекторів, між якими існують синонімічні відносини. Семантична різнооб'ємність конекторів дозволяє одним передавати один тип відносин між фактами, іншим - два і більше. Однак жоден конектор поля контрарності не може зрівнятися за широтою семантики з конекторм but. Він виступає як широкозначна одиниця з інваріантним значенням неаналогічності (контрарності) відносин між фактами. Семантичні відносини, передані but, є його тісно взаємозалежними лексико-семантичними варіантами, які групуються навколо загального семантичного центра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Weinrich H. Linguistik der Lüge, Heidelberg, 1974.
2. Кагановська О. М. Логіко-семантичні зв'язки як фактор співвідношення імплікації та експлікації // Семантика мови і тексту. Збірник статей VI міжнародної конференції. – Івано-Франківськ: 2000.— С. 229-234.
3. Колшанский Г. В. О понятии глубинной и поверхностной структуры в языке // Материалы науч. конф. – М.: І МГПИИЯ им. М.Тореза, 1972 – С. 36-49.
4. Крымский С. Б. Философско-гносеологический анализ специфики понимания// Понимание как логико-гносеологическая проблема: Сб. науч. тр. – К.: Наукова думка, 1982.—С. 24-42.
5. Подлесская В. И. Импликативные конструкции: некоторые проблемы типологической классификации // Вопросы языкознания. – 1995.–№6. – С. 77-84.
6. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа, 1988. – 168 с.
7. Александрова Н. А. Об оценке в научной дискуссии // Общие и частные проблемы функциональных стилей. – М.: Наука. – 1986. – С. 153-158.
8. Овсянникова Е.В. Основные функции имплицитных смыслов в высказываниях и текстах: Автореф. дис...канд. филол. наук. – СПб: 1993. – 19 с.
9. Новиков В. П. Оценочная лексика в языке английской газеты: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10. 02. 04./ ИЯ РАН. – М.: 1992. – 22 с.
10. Приходько Г.І Специфіка імпліцитних засобів вираження оцінки у висловлюванні // Нова філологія. – 2001.-№1.- С. 11-21.
11. Зензеров В. Н. Семантика коннекторов поля контрарности в СФЕ // http: //www.nspu.ru/facultet/ffl/art025.htm
12. A Comprehensive Grammar of the English Language./Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. – London, 1985.